

שיעורי ליל שבת

שיעור מוריניו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 233 - תשי"ד

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

מדוע בפורים קטן נוהגים רק חלק מדיני פורים, והאם יש להקפיד לעשות את סעודת פורים קטן דוקא בלילה?

במתני' מגילה (ו' ע"ב) כתיב 'אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים', ואמרינן בגמ' דמתני' חסורי מחסרא והכי קתני 'אין בין ארבעה עשר שבאדר הראשון לארבעה עשר שבאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות לאביונים, הא לענין הספד ותענית זה וזה שוין', ומבואר שבפורים קטן דהיינו י"ד שבאדר ראשון ג"כ אסור בהספד ותענית.

וכתב הר"ן שם (ד"ה אלא) דאף חיוב משתה ושמחה יש בפורים קטן, והטעם שהגמ' לא פירשה כן זהו משום שהדבר נלמד ממילא מאיסור מספד ותענית שיש בפורים קטן וכדאמרינן בגמ' (ה:) דשמחה מלמד שאסור בהספד, ומשתה מלמד שאסור בתענית, וכיון שפורים קטן שוה לפורים גדול לענין מספד ותענית מוכח שאף חיוב משתה ושמחה יש בו, וזהו עיקר החיוב של הסעודה יתירה בפורים שאמרינן 'מחייב אינש לבסומי בפוריא'.

ומבואר בר"ן דכיון שאיסור מספד ותענית בפורים ילפינן ממשתה ושמחה, א"כ מוכרח שיש חיוב גמור של משתה ושמחה בפורים קטן ולכך הוא שווה ל"ד שבאדר שני אף לענין מספד ותענית.

ואמנם דעת הרא"ש (במגילה שם) דאף הספד ותענית מותר בפורים קטן, ומה שאיתא בגמ' שם ששוין לענין מספד ותענית הוא רק באופן שעברו את השנה בעצם יום י"ד באדר והפכו את היום מפורים גדול לפורים קטן שאז כיון שהתחיל היום באיסור מספד ותענית ממשיך האיסור על היום כולו.

ומדברי הרמב"ם מבואר דעה שלישית בזה, דכתב (בפ"ב מהלכות מגילה) ש"ד וט"ו שבאדר ראשון אסורים בהספד ותענית, אך לא הזכיר משתה ושמחה, ומבואר שאיסור מספד ותענית יש אך משתה ושמחה אין, וזהו כפשטות דברי הגמ', וכן מבואר בעוד ראשונים.

ובשר"ע (תרצ"ז א') הביא את שתי הדעות לגבי מספד ותענית, וברמ"א שם הוסיף דיש אומרים שחייב להרבות במשתה ושמחה בי"ד שבאדר ראשון, והיינו שיטת הר"ן הנ"ל, ואולם כתב הרמ"א שאין נוהגין כן להרבות במשתה ושמחה בפורים קטן, ומ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים, וטוב לב משתה תמיד.

ובמ"ב שם הביא דבהגהת תשב"ץ כתב דיש להרבות, ורבינו יחיאל מפאריש רגיל להרבות ולהזמין בני אדם, וזהו שסיים הרמ"א 'וטוב לב משתה תמיד', היינו שטוב להרבות לכבוד הנס שנעשה בעיתים הללו, ויש להבין בדברי הרמ"א, מה מועיל שמרבה קצת כדי לצאת ידי המחמירים, הרי לדעת הר"ן וסיעתו יש חיוב גמור של משתה ושמחה וכשמרבה רק קצת לא מקיים בזה את חיובו.

ועוד דהפמ"ג במשבצות זהב (הובא במ"ב ס"ק ג') כתב דחיוב משתה ושמחה בפורים קטן הוא רק בי"ד, אבל בט"ו אין חיוב כלל אפילו לבני הכרכים המוקפים חומה, וצ"ב אם איכא חיוב משתה ושמחה וחשיב כפורים מדוע הוא שונה מכל פורים שיש חיוב מיוחד בט"ו לבני הכרכים.

והנה מהא שפורים קטן אסור בהספד ותענית וכן משיטת חלק מן הראשונים שיש בו אפי' חיוב משתה ושמחה מבואר דאדר ראשון נמי מקרי אדר ומשום כך חלק מן המצוות שיש בפורים נוהגות גם בפורים קטן.

וכן מבואר בדברי הגמ' במגילה (שם ו') דנחלקו שם ר"א ברבי יוסי ורבנן אימתי קורין המגילה, דלר"א ברבי יוסי קורין אותה באדר א', ולרבנן קורין אותה באדר ב', ומבאר הגמ' דטעמו של ר"א ברבי יוסי הוא משום שאין מעבירין על המצוות,

ורבנן ס"ל שמסמך 'גאולה לגאולה' עדיף, ואי נימא דאדר א' אינו אדר כלל מה שייך כאן 'אין מעבירין על המצוות' אטו משום 'אין מעבירין' נוכל לקרות המגילה בשבט, אלא מוכח דאף לאדר א' יש שם אדר, אלא דלדידן קורין את המגילה באדר שני כיון שמסמך גאולה לגאולה עדיף, אלא דעכ"פ צ"ע מה פשר הפשרה דבפורים קטן איכא איסור מספד ותענית ולכמה ראשונים אף חיוב סעודה ומשתה ואילו חיוב מקרא מגילה ומתנות לאביונים ליכא.

ולכא' צריך לומר בזה דשם פורים איכא גם על פורים קטן, וכמבואר נמי במ"ב (תרצ"ו א) דאף שאין אומרים על הניסים בפורים קטן אם אמרו אין מחזירין אותו, וטעם הדבר כתב בשעה"צ (שם סק"ב) דהא מדינא היה ראוי לקרות המגילה באדר ראשון, אלא שמסמך גאולה לגאולה עדיף, א"כ מ"מ הוי מעין המאורע, ומבואר מדבריו דאף פורים קטן נחשב לפורים, דאל"כ מדוע אמירת 'על הניסים' לא תחשב להפסק.

ומחמת כן דן בשפת אמת באחד שנתן מתנות לאביונים בפורים קטן בחושו בו שיש בו חיוב מתנות לאביונים, האם הוי 'נתינה בטעות' וחוזר, או דמ"מ כיון ששם פורים עליו שייך בו מתנות לאביונים ואינו חוזר, וכפי שמבואר במ"ב גבי 'על הניסים', אלא דאף ששם פורים עליו לא חייבו בפועל אלא את עיקר החיוב של פורים שזהו משתה ושמחה (לשיטת הר"ן) ואת הבסיס של מספד ותענית, וכמבואר בגר"א שעיקר יום הפורים הוא משתה ושמחה.

אמנם נראה לבאר ביאור אחר בזה, וייצא מכך חידוש להלכה, דהנה בשו"ת חתם סופר (א"ח סי' ר"ח) כתב דפורים וחנוכה יש בהם חיוב דאורייתא של זכר לנס המבואר במגילה (י"ד ע"א) דילפינן מק"ו אם בפסח אומרים שירה משעבוד לגאולה, ממיתה לחיים לא כ"ש, אלא דמדאורייתא רק נקבע שיש לעשות שום זכר לנס ולכל הפחות לאוסרו בהספד ותענית, אבל איכות וכמות הזכרון ההוא כגון קריאת המגילה ומשלוח מנות והדלקת נרות בחנוכה הוא מדרבנן.

והוסיף החת"ס דבזה נתיישב לו מדוע י"ד וט"ו שבאדר ראשון אסורים בהספד ותענית, דלכא' תימה אם אין עושין אותו פורים ממש מ"ט לאוסרו בהספד ותענית, אלא דלפי ההנחה שהנחנו שעכ"פ מדאורייתא מחויבים לעשות שום זכר ולכל הפחות לאוסרו בהספד ותענית, א"כ מחויבים לעשות כן מיד בהגיע זמן הנס בחודש אדר הראשון משום אין מעבירין על המצוות, אך מה שהוסיפו חכמים מגילה ושמחה ומשלוח מנות זה נקבע בחודש השני משום מסמך 'גאולה לגאולה'.

ונמצאנו למדים מדברי החת"ס דבפורים קטן כיון שהוא ג"כ נחשב לאדר אין מעבירין על המצוות ומקיימין בו את עיקר החיוב דאורייתא של זכר לנס, אך את שאר המצוות שהוסיפו רבנן אנו קובעים ביום המובחר באדר השני, ובזה נחלקו הראשונים האם מספיק רק להמנע ממספד ותענית כדי לקיים את הדין דאורייתא של 'זכר לנס' באדר הראשון, או צריך ג"כ משתה ושמחה כדי לקיים דין דאורייתא זה.

ובזה מיושבים כל הקושיות הנ"ל כמין חומר, דמחמת כן כתב הרמ"א שירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים, דאף לדעת המחמירים טעם הסעודה אינו משום סעודת פורים אלא כדי לצאת את החיוב דאורייתא של 'זכר לנס', ובזה ס"ל לרמ"א שיוצאים ידי דאורייתא בריבוי קצת של משתה ושמחה ואי"צ משתה גדול כסעודת פורים, ולפי"ז אף מבוארים דברי הפמ"ג שכתב דאף בני הכרכים עושים משתה ושמחה בפורים קטן רק ביום י"ד, דכיון שאי"ז דין 'סעודת פורים' אין לחלק בו בין י"ד לט"ו, אלא הכל עושים 'זכר לנס' ביום י"ד שקרה בו עיקר הנס ע"ש.

והנה כתבו האחרונים (שו"ת שאלת יעבץ ח"ב סי' פ"ח ושו"ת תשובה מאהבה ח"ב סי' ש"א) דמה שאמרו משנכנס אדר מרבין בשמחה הוא דוקא באדר השני ולא באדר הראשון, והוכיחו כן מרש"י תענית (דף כ"ט ע"א) דבעי אדר הסמוך לניסן, וכן הוכיח בשו"ת שבט הלוי (סוסי" קה"ה) ע"ש, ולכאורה צ"ב כיון דאיכא מקצת שמחה בפורים קטן אמאי ליכא דין מרבין בשמחה, אכן לפי הנ"ל כיון שפורים קטן הוא רק זכר לנס דאורייתא ואינו יום משתה ושמחה שהוא עיקר הפורים ליכא בזה מרבין בשמחה, ואמנם עי' בשו"ת חת"ס (ח"מ סי' כ') שכתב יום ג' שנכפל בו כי טוב א' דר"ח אדר ראשון שמרבין בו שמחה תקפ"ט, וצ"ע.

ולפי"ז נראה חידוש דאף שמבואר בשו"ע (תרצ"ה ס"א) דסעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו, כ"ז בפורים גדול שחכמים תיקנו את סעודת הפורים כחלק ממצוות היום, אבל בפורים קטן שכל עיקרו הוא זכר לנס א"כ גם מהלילה הוא זמן הנס, ויכול לקבוע את סעודת פורים קטן גם בלילה.

ונראה שאדרבה יש לעשות את הסעודה בפורים קטן דוקא בלילה, דבשפת אמת (מגילה ו' ע"ב) כתב 'דכיון שאף פורים קטן נחשב לפורים אפשר שאין לעשות בו סעודה כיון שבדיעבד ייצא בכך יד"ח סעודת פורים ולא יוכל לקיים את המצוה בפורים שבאדר שני', והיינו דאף שסיבת הסעודה בפורים קטן הוא זכר לנס מ"מ כיון ששם פורים עליו יתכן שיצא בכך יד"ח סעודת פורים אא"כ יכון להדיא שלא לצאת ידי המצוה, ולפי הנ"ל יש פתרון נפלא לעשות את סעודת הפורים קטן דוקא בלילה כדי לעשות זכר לנס, וכך אין חשש שייצא בכך יד"ח סעודת פורים שהרי אין יוצאין יד"ח סעודת פורים בלילה.